O‘QUVCHILARDA MANTIQIY TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK ASOSLARI

Abu Rayhon Beruniy nomidagi
Urganch davlat universiteti
mustaqil tadqiqotchisi
Bobojonov Maxkambek Davronovich

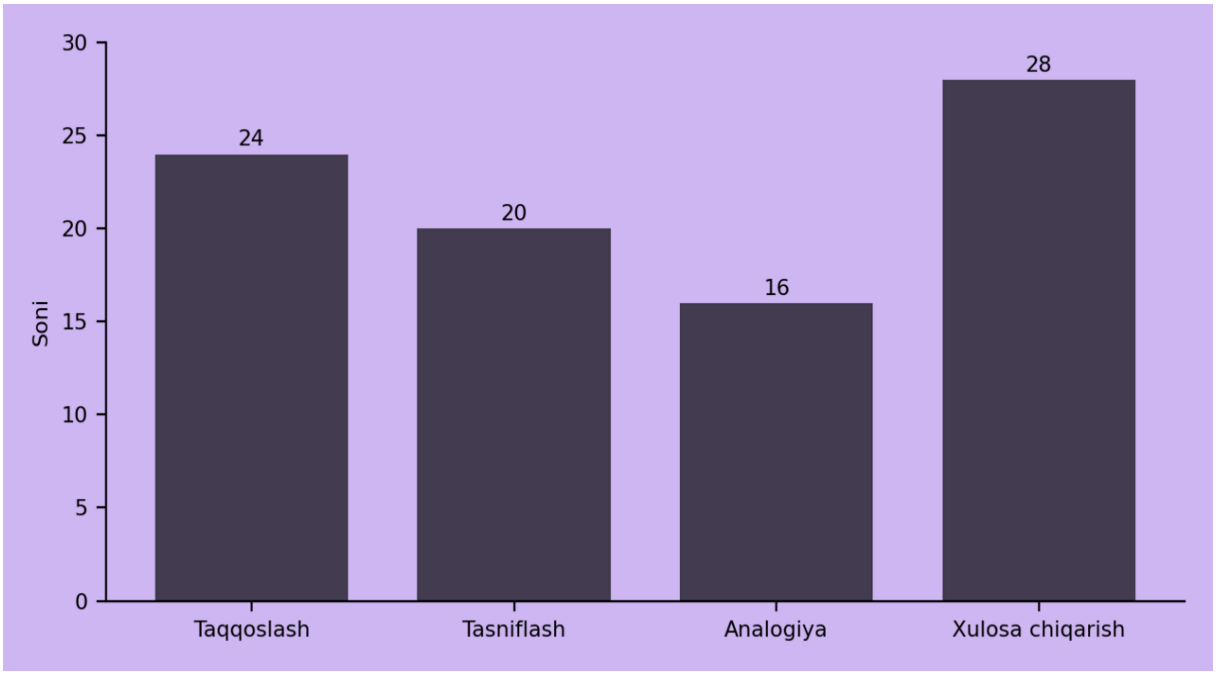
Annotatsiya. *Maqolada mantiqiy tafakkurni shakllantirishning nazariy asoslari (J. Piaje, P.Ya. Galperin, V.V. Davidov) va amaliy mexanizmlari yoritiladi. Tajriba natijalari mantiqiy amallarni bosqichma-bosqich shakllantirish yondashuvi samaradorligini ko‘rsatdi.*

Kalit so‘zlar: *mantiqiy tafakkur, analiz, sintez, xulosa chiqarish, aqliy harakatlarni bosqichma-bosqich shakllantirish.*

Kirish: Mantiqiy tafakkur – hukm va xulosa chiqarish, taqqoslash, tasniflash, isbotlash kabi amallar orqali bilimni izchil tizimga solish qobiliyatidir. J. Piaje fikricha, 11–12 yoshdan boshlab o‘quvchi formal-mantiqiy amallarga o‘ta boshlaydi. P.Ya. Galperin nazariyasi esa aqliy harakat tashqi moddiy shakldan ichki aqliy shaklga bosqichma-bosqich o‘tishini asoslaydi.Maqsad: mantiqiy tafakkurni shakllantirishning psixologik-pedagogik shartlarini aniqlash. Gipoteza: mantiqiy amallar ishlanma asosida bosqichma-bosqich o‘rgatilsa, tafakkur ko‘rsatkichlari nazorat guruhiga nisbatan yuqori bo‘ladi.Bugungi kunda ta’lim jarayonining asosiy vazifalaridan biri o‘quvchilarga tayyor bilimlarni berish bilan bir qatorda, ularning mustaqil fikrlashi, muammoli vaziyatlarni tahlil qilishi, dalillar asosida xulosa chiqarishi va o‘z fikrini mantiqiy izchillikda ifodalay olish qobiliyatlarini rivojlantirishdan iborat. Ayniqsa, o‘quvchilarda mantiqiy tafakkurni shakllantirish ularning o‘quv faoliyatidagi muvaffaqiyatini ta’minlovchi muhim psixologik-pedagogik omillardan biri hisoblanadi. Mantiqiy tafakkur orqali o‘quvchi hodisa va jarayonlar o‘rtasidagi sabab-oqibat aloqalarini anglaydi, ma’lumotlarni tahlil qiladi, taqqoslaydi, umumlashtiradi hamda mavjud bilimlar asosida mustaqil xulosalar

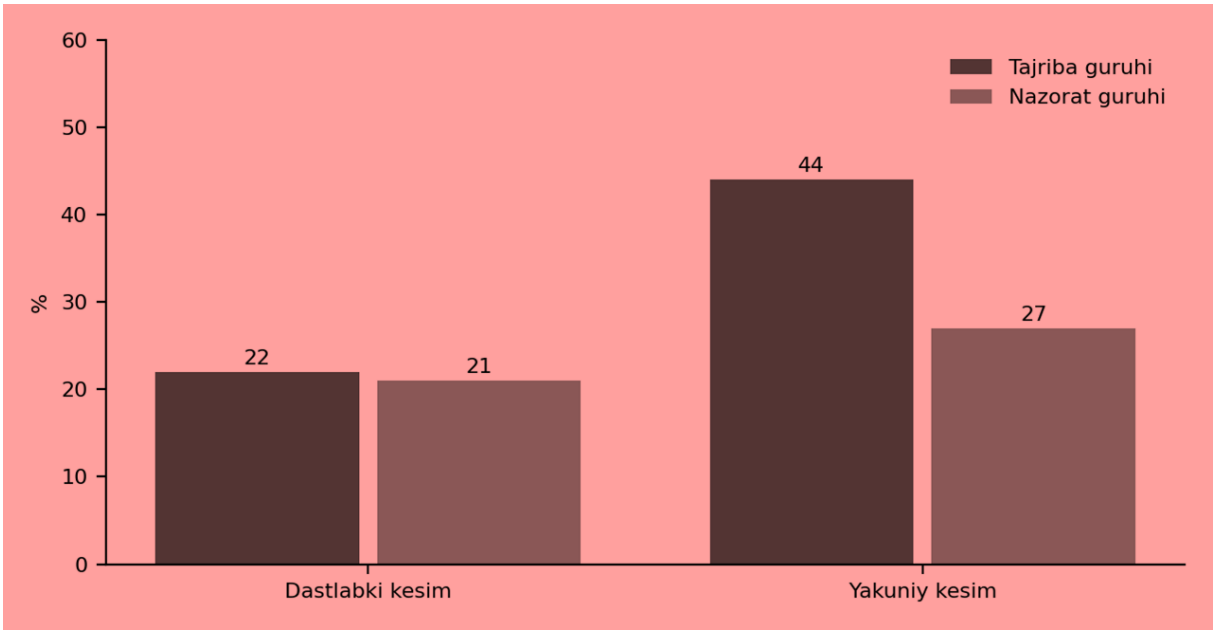
chiqaradi.Mantiqiy tafakkurning rivojlanishi o‘quvchining bilish jarayonlari bilan chambarchas bog‘liq. Idrok, diqqat, xotira, tasavvur va tafakkur kabi psixik jarayonlarning rivojlanganlik darajasi o‘quvchining yangi bilimlarni o‘zlashtirishi va ulardan foydalanish imkoniyatlariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu bilan birga, o‘quvchining yosh va individual-psixologik xususiyatlari ham mantiqiy fikrlashning shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi.Ta’lim jarayonida mantiqiy tafakkurni shakllantirish o‘quvchilarning faqatgina fanlarni o‘zlashtirishiga emas, balki kundalik hayotda turli muammoli vaziyatlarga oqilona yondashishiga ham xizmat qiladi. O‘quvchi muammoni aniqlash, uning sabablarini izlash, mavjud ma’lumotlarni saralash, turli fikrlarni taqqoslash va eng maqbul yechimni asoslash jarayonida mantiqiy fikrlash ko‘nikmalarini egallaydi. Shu sababli zamonaviy ta’limda muammoli ta’lim, tadqiqotchilik faoliyati, munozara, savol-javob, mantiqiy topshiriqlar va mustaqil ishlardan foydalanish alohida ahamiyatga ega.Mantiqiy tafakkurni shakllantirishda pedagogning roli ham muhimdir. O‘qituvchi o‘quvchini faqat to‘g‘ri javobni topishga emas, balki ushbu javobga qanday kelganini izohlashga, o‘z fikrini dalillar bilan asoslashga va muqobil yechimlarni ko‘rib chiqishga yo‘naltirishi lozim. Bunday pedagogik yondashuv o‘quvchilarning intellektual faolligini oshirish bilan birga, ularda mustaqil fikrlash va o‘z faoliyatini nazorat qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi.Shuningdek, o‘quvchilarda mantiqiy tafakkurni shakllantirish jarayonida psixologik qulay muhitning mavjudligi muhim ahamiyatga ega. O‘quvchining savol berishi, fikrini erkin ifodalashi, xato qilishdan qo‘rqmasligi va o‘z fikrini qayta ko‘rib chiqishi uchun zarur shart-sharoitlarning yaratilishi uning bilish faolligini qo‘llab-quvvatlaydi. Shu jihatdan mantiqiy tafakkurni rivojlantirish masalasini psixologik va pedagogik yondashuvlar uyg‘unligida o‘rganish dolzarb ilmiy-amaliy masalalardan biridir.Mazkur maqolada o‘quvchilarda mantiqiy tafakkurni shakllantirishning psixologik xususiyatlari, pedagogik shart-sharoitlari hamda ta’lim jarayonida mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiluvchi metod va vositalarning ahamiyati yoritiladi.

Metodlar: Tadqiqot 6-sinf o‘quvchilari (n=90) orasida o‘tkazildi: tajriba (n=45) va nazorat (n=45). Diagnostika uch bosqichda: dastlabki, shakllantiruvchi va yakuniy kesim. Mantiqiy amallar (taqqoslash, tasniflash, analogiya, xulosa chiqarish) bo‘yicha test topshiriqlari qo‘llandi. Shakllantiruvchi bosqichda topshiriqlar murakkablik darajasiga ko‘ra tartiblandi.

3-rasm. Shakllantiruvchi dasturda mantiqiy amallar bo‘yicha topshiriqlar soni

Natijalar: Yakuniy kesimda tajriba guruhining yuqori daraja ulushi dastlabki kesimga nisbatan qariyb ikki baravar oshdi, nazorat guruhida esa o‘zgarish ozgina bo‘ldi.

4-rasm. Yuqori darajaga erishgan o‘quvchilar ulushi (%)

Muhokama: Olingan natijalar aqliy harakatlarni bosqichma-bosqich shakllantirish nazariyasiga mos keladi: o‘quvchi amalni avval moddiy, so‘ng nutqiy, keyin ichki aqliy shaklda o‘zlashtirganda barqaror ko‘nikma hosil bo‘ladi. Shu bilan birga, o‘qituvchining savol berish madaniyati va xatolarni tahlil qilish muhiti muhim pedagogik shart sifatida namoyon bo‘ldi.

Xulosa. Mantiqiy tafakkurni shakllantirish psixologik qonuniyatlarga tayangan, izchil va murakkabligi ortib boruvchi topshiriqlar tizimini talab qiladi. O‘quvchilarda mantiqiy tafakkurni shakllantirish ta’lim jarayonining muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u o‘quvchining intellektual rivojlanishi, mustaqil fikrlashi va muammoli vaziyatlarda oqilona qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Mantiqiy tafakkur o‘quvchining mavjud bilimlarni shunchaki eslab qolishi bilan emas, balki ularni tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish, sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash va yangi vaziyatlarda qo‘llash qobiliyati bilan belgilanadi.O‘rganishlar shuni ko‘rsatadiki, mantiqiy tafakkurning rivojlanishi o‘quvchilarning yosh va individual-psixologik xususiyatlari, bilish jarayonlarining rivojlanganlik darajasi hamda o‘quv motivatsiyasi bilan bog‘liq. Shu sababli ta’lim jarayonini tashkil etishda o‘quvchilarning individual imkoniyatlarini hisobga olish va ularga mos intellektual

topshiriqlarni tanlash muhim ahamiyatga ega.O‘quvchilarda mantiqiy tafakkurni shakllantirish uchun muammoli vaziyatlar, mantiqiy masalalar, tahliliy topshiriqlar, munozara va bahslar, taqqoslash va umumlashtirishga yo‘naltirilgan mashqlar, mustaqil izlanish hamda tadqiqotchilik faoliyatidan samarali foydalanish mumkin. Bunday metodlar o‘quvchilarning bilish faolligini oshirib, ularni tayyor xulosani qabul qilishdan ko‘ra, mustaqil ravishda fikrlash va asoslangan xulosa chiqarishga undaydi.Shuningdek, mantiqiy tafakkurni rivojlantirish jarayonida o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi samarali pedagogik hamkorlik muhim ahamiyatga ega. O‘qituvchining o‘quvchiga savol berish, fikrini asoslash, muqobil yechimlarni izlash va o‘z xulosalarini tahlil qilish imkoniyatini yaratishi mantiqiy fikrlash ko‘nikmalarining shakllanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.Umuman olganda, o‘quvchilarda mantiqiy tafakkurni shakllantirish psixologik va pedagogik omillarning o‘zaro uyg‘unligini talab qiladigan uzluksiz jarayondir. Ta’lim mazmuni, o‘qitish metodlari va psixologik muhit o‘quvchilarning individual xususiyatlariga mos tashkil etilganda, ularda mustaqil fikrlash, tahlil qilish, muammoni hal etish, dalillash va mantiqiy xulosa chiqarish kabi muhim intellektual kompetensiyalarni rivojlantirish imkoniyati kengayadi.

Adabiyotlar (namuna)

1. Krutetskiy V.A. Psixologiya matematicheskix sposobnostey shkolnikov. M., 1968.

2. Vygotskiy L.S. Myshlenie i rech. M., 1982.

3. Piaget J. The Psychology of Intelligence. London, 1950.

4. Galperin P.Ya. Vvedenie v psixologiyu. M., 1976.

5. Polya G. How to Solve It. Princeton University Press, 1945.

6. Rubinshteyn S.L. Osnovy obshchey psixologii. SPb., 2002.